

OVERWEGINGEN

XV -Wonen wij of worden wij gewoond?

OVERWEGINGEN

Essays in het kader van ORITUR

De reeks OVERWEGINGEN vormt een doorlopende verzameling beschouwende essays die voortkomen uit de grondhouding van ORITUR.

Waar de ORITUR-traktaten de filosofische uitgangspunten verkennen, richten de OVERWEGINGEN zich op de ontmoeting met de wereld. Zij onderzoeken maatschappelijke, culturele, architectonische, wetenschappelijke en filosofische ontwikkelingen zonder deze te beoordelen vanuit een vooraf vaststaand systeem. De essays zijn daarom geen aanvullingen op de traktaten en evenmin toepassingen ervan. Zij zijn pogingen om verschijnselen aandachtig te lezen en te verstaan vanuit dezelfde grondhouding waaruit ORITUR is ontstaan.

Ieder essay begint bij een concreet fenomeen: een gebouw, een stad, een persoon, een maatschappelijke ontwikkeling, een wetenschappelijke ontdekking of een culturele verandering. Vanuit dat vertrekpunt wordt gezocht naar de onderliggende vragen die ieder tijdperk kenmerken: welk mensbeeld ligt eraan ten grondslag, welk wereldbeeld wordt zichtbaar en welke houding vraagt het van de mens?

De essays willen niet overtuigen, maar onderzoeken. Zij zoeken niet naar definitieve antwoorden, maar naar een dieper verstaan. Daarom dragen zij de naam OVERWEGINGEN. Een overweging is geen conclusie, maar een uitnodiging tot aandachtig kijken, luisteren en denken.

Zoals een gebouw pas werkelijk betekenis krijgt wanneer het wordt bewoond, zo krijgen ook ideeën hun betekenis in de ontmoeting met de werkelijkheid. Iedere nieuwe ontwikkeling, iedere nieuwe vraag en iedere nieuwe tijd vraagt daarom opnieuw om bezinning.

De OVERWEGINGEN zijn een open reeks. Nieuwe essays kunnen zich aandienen wanneer ontwikkelingen daarom vragen. Niet omdat ORITUR onvolledig zou zijn, maar omdat een levende grondhouding zich steeds opnieuw verhoudt tot een wereld die blijft veranderen.

Misschien is dat ook de diepste betekenis van deze reeks.

Niet de wereld vastleggen.

Maar haar aandachtig tegemoet treden.

Vanuit de overtuiging dat de meest wezenlijke betekenis zich niet laat afdwingen, maar zich kan aandienen waar mens, plaats, tijd en werkelijkheid zich op elkaar afstemmen.

Wonen wij of worden wij gewoond?

Inleiding

Wonen lijkt vandaag vanzelfsprekend bij architectuur te horen. Een woning wordt ontworpen, een woongebouw behoort tot het domein van de architectuur en wonen is een van de belangrijkste opgaven van de architect. Toch is het de vraag of deze vanzelfsprekendheid wel klopt, want een woning kan worden ontworpen en gebouwd voordat er iemand woont, terwijl het wonen zelf pas begint wanneer een mens zich tot die woning, de plaats en zijn omgeving gaat verhouden. Daarmee ontstaat een onderscheid tussen de woning die wordt gemaakt en het wonen dat ontstaat, en juist dat onderscheid maakt het interessant om opnieuw te vragen wat wonen eigenlijk is en wat architectuur daarin wel en niet kan betekenen.

Wonen als architectonische opgave

Wanneer wij vandaag over architectuur spreken, wordt wonen vrijwel onmiddellijk als een architectonische opgave beschouwd. De woning wordt ontworpen, het woonprogramma wordt opgesteld en de toekomstige bewoner wordt als uitgangspunt in het ontwerp opgenomen; steeds vaker wordt ook de woonomgeving als een samenhangend geheel ontworpen, waardoor het lijkt alsof niet alleen de woning maar ook het wonen zelf vooraf kan worden beschreven. Toch ligt hier een merkwaardige verschuiving verborgen, want een woning kan volledig gereed zijn zonder dat het wonen daarin al begonnen is. De ruimten zijn bepaald, de materialen gekozen, de installaties aangebracht en het gebouw opgeleverd, maar de betekenis van die ruimten ontstaat pas wanneer iemand ze gaat gebruiken en zich er in de loop van de tijd toe gaat verhouden.

Een woonkamer wordt pas een woonkamer in de betekenis die zij voor iemand krijgt wanneer zij onderdeel wordt van zijn dagelijks leven; een kamer kan een andere functie krijgen dan aanvankelijk bedoeld, een raam kan een uitzicht worden waaraan herinneringen verbonden raken en een straat kan geleidelijk vertrouwd worden. Het wonen begint daarmee niet bij de oplevering van de woning, maar in de verhouding die daarna tussen mens en plaats ontstaat. De woning is daarvoor een voorwaarde, maar zij is het wonen zelf niet.

Dat lijkt op het eerste gezicht slechts een onderscheid tussen twee begrippen, maar het heeft een veel grotere betekenis. Als wonen niet hetzelfde is als de woning, kunnen wij ons immers afvragen of wonen wel volledig als een architectonische opgave kan worden beschouwd. En zodra die vraag wordt gesteld, komt vanzelf de fundamentele vraag naar voren wat wij eigenlijk onder architectuur verstaan.

Wat is architectuur?

In *NOVIOTECTO – ORITUR* is deze vraag bewust niet met een definitieve definitie afgesloten, omdat architectuur zich niet uitsluitend bevindt in de werkelijkheid die wij kunnen benoemen. Een bouwwerk heeft een vorm, een maat, een constructie, een materiaal en een functie en al deze eigenschappen kunnen worden ontworpen, beschreven en beoordeeld, maar daarmee is nog niet alles gezegd over wat het bouwwerk in de tijd wordt. Gebruik kan betekenis toevoegen, verandering kan nieuwe mogelijkheden openen en herinnering kan een plaats een betekenis geven die bij het ontwerp nog niet aanwezig was.

Daarom kan architectuur niet uitsluitend worden opgevat als het resultaat van een ontwerp. Het ontwerp en het bouwen zijn noodzakelijk, maar zij vormen niet het volledige proces waarin architectuur zich voordoet.

Architectuur ontstaat en wordt. Zij ontstaat in relatie tot het gemaakte en wordt vervolgens verder in de tijd, door gebruik, verandering en betekenis.

Dat betekent niet dat het maken onbelangrijk wordt. Integendeel, zonder het maken van een bouwwerk kan architectuur zich niet op die plaats voordoen. Maar het gemaakte is niet het eindpunt; het is het begin van een werkelijkheid die zich verder kan ontwikkelen. Er kunnen bouwwerken worden gemaakt, maar architectuur kan niet volledig worden gemaakt.

Wanneer dat onderscheid betekenis heeft voor architectuur, ligt het voor de hand om te onderzoeken of iets vergelijkbaars voor het wonen geldt.

Wat is wonen?

Wonen wordt gewoonlijk verbonden met het hebben van een woning, maar wonen is ouder en ruimer dan de woning. De mens zoekt een plaats om te zijn, om beschutting te vinden, zich terug te trekken, anderen te ontmoeten en zich tot zijn omgeving te verhouden. Dat hoeft niet noodzakelijk een eigen of vaste woning te zijn; ook wanneer iemand geen vaste woonplaats heeft, blijft de behoefte bestaan aan plaatsen waar hij kan verblijven en waar hij zich, al is het tijdelijk, tot zijn omgeving kan verhouden.

Wonen is daarom geen eigenschap van een gebouw, maar een verhouding tussen mens en plaats die zich in de tijd ontwikkelt. Een deel van die verhouding kan worden benoemd: er zijn kamers, functies, oppervlaktes, deuren, ramen en voorzieningen. Maar wat een ruimte voor iemand betekent, wanneer een plaats vertrouwd wordt en welke herinneringen zich eraan hechten, laat zich niet op dezelfde wijze vooraf vastleggen. Ook het wonen kent dus een benoemde en een onbenoemde werkelijkheid.

Daarmee lijkt er een overeenkomst met architectuur te ontstaan, maar wonen en architectuur zijn daarmee nog niet hetzelfde. Architectuur betreft het bouwwerk en wat het in de tijd wordt, terwijl wonen betrekking heeft op de verhouding van de mens tot de plaats waarin hij leeft. De vraag is dan hoe deze verhouding zich verhiel tot het bouwen voordat de woning zo nadrukkelijk als een ontwerp werd opgevat.

Voordat de woning een ontwerp werd

Wanneer wij naar uiteenlopende traditionele bouwculturen kijken, van verschillende gebieden in Afrika en Azië tot het Middellandse Zeegebied en de Amerika's, en ook naar nomadische gemeenschappen, zien wij dat de woning niet noodzakelijk werd opgevat als een afzonderlijk en volledig afgesloten ontwerpobject. Dat betekent allerminst dat het bouwen eenvoudig of onnauwkeurig was; integendeel, er bestond vaak een grote kennis van materiaal, constructie, klimaat en gebruik. Maar **precisie in het bouwen is niet hetzelfde als bepaling van het toekomstige wonen.**

Een woning kon worden uitgebreid wanneer de omstandigheden veranderden, worden hersteld wanneer zij beschadigd raakte, of een andere indeling krijgen wanneer een volgende generatie er ging wonen. Een erf kon veranderen, een opening kon worden aangepast en een ruimte kon in de loop van de tijd een andere functie krijgen zonder dat het bouwwerk daardoor zijn betekenis verloor. De woning was daarmee niet noodzakelijk een afgesloten eindtoestand, maar kon zich ontwikkelen vanuit het gebruik.

Daarin ligt een kwaliteit die in de moderne woningbouw minder vanzelfsprekend is geworden: de woning kon voldoende bepaald zijn om het wonen mogelijk te maken en tegelijk voldoende open blijven om door het wonen verder te worden. Ook de woning zelf stond daarbij vaak niet los van haar omgeving. Erf, straat, gemeenschappelijke ruimte, landschap en bebouwing vormden samen de plaats waarin werd gewoond, waardoor het wonen niet uitsluitend binnen de grenzen van de woning plaatsvond.

Wij moeten daaruit geen ideaalbeeld van vroegere samenlevingen afleiden, want ook daar bestonden beperkingen, vaste patronen en vormen van bepaling. Wel wordt zichtbaar dat het bouwen niet noodzakelijk betekende dat ook het toekomstige gebruik en de toekomstige betekenis volledig werden vastgelegd. Juist daardoor ontstaat de vraag waar in zulke gebouwde werelden het onderscheid tussen het alledaagse en het bijzondere, en daarmee tussen bouwen en architectuur, eigenlijk lag.

Het bijzondere en het alledaagse

Wanneer wij naar oudere gebouwde werelden kijken, herkennen wij onmiddellijk gebouwen die wij tegenwoordig architectuur zouden noemen: tempels, moskeeën, kerken, paleizen, markten, bruggen, poorten en pleinen. Maar het is de vraag of deze gebouwen in alle culturen en perioden ook als een afzonderlijke categorie architectuur werden beschouwd zoals wij dat tegenwoordig doen. Een gebouw kon bijzonder zijn vanwege zijn functie, zijn schaal, zijn vorm of zijn betekenis voor een gemeenschap, maar dat betekent nog niet dat het onderscheid tussen architectuur en gewone bebouwing op dezelfde wijze werd gemaakt als nu.

Bovendien kan het bijzondere in de tijd alledaags worden, terwijl het alledaagse juist door gebruik en herinnering een bijzondere betekenis kan krijgen. Een woning die aanvankelijk nauwelijks van andere woningen verschilt, kan voor een familie de plaats worden waaraan een groot deel van haar geschiedenis

verbonden raakt. Daarmee ontstaat betekenis niet uitsluitend vanuit het ontwerp, maar ook vanuit het leven dat zich in en rond het bouwwerk afspeelt.

Misschien ligt daar een belangrijk inzicht. Architectuur hoeft niet uitsluitend datgene te zijn wat vanaf het begin als bijzonder wordt ontworpen; zij kan ook ontstaan in de verhouding tussen een bouwwerk, zijn gebruik en de tijd. Dat maakt ook de neutraliteit van de woning interessant. Neutraliteit betekent dan niet dat een gebouw geen vorm, karakter of betekenis heeft, maar dat het niet volledig wordt uitgeput door de eerste bepaling ervan. Een woning kan bepaald zijn zonder volledig bepaald te zijn.

Juist die mogelijkheid wordt in de moderniteit steeds moeilijker, omdat de werkelijkheid zelf in toenemende mate als een opgave wordt beschouwd.

De werkelijkheid wordt een opgave

Een van de kenmerken van de moderniteit is dat steeds meer aspecten van de werkelijkheid kunnen worden onderzocht, onderscheiden en georganiseerd. Wat eerst als gegeven wordt ervaren, kan tot opgave worden gemaakt; wat kan worden onderscheiden kan worden beschreven, wat kan worden beschreven kan worden vergeleken en wat kan worden vergeleken kan worden geordend en vervolgens steeds beter worden beheerst.

Deze ontwikkeling heeft grote verworvenheden gebracht. Gezondheid, hygiëne, constructieve veiligheid, comfort en efficiëntie konden worden verbeterd doordat zij niet langer uitsluitend afhankelijk waren van overgeleverde kennis, maar als afzonderlijke problemen konden worden onderzocht en opgelost. Ook de woning werd daardoor steeds beter analyseerbaar. Licht, lucht, ruimte, privacy, oriëntatie en gebruik konden worden onderzocht en vervolgens in het ontwerp worden verwerkt.

Maar daarmee veranderde ook het denken over wonen. Hoe meer aspecten van het wonen benoembaar werden, hoe sterker de indruk kon ontstaan dat het wonen als geheel eveneens benoembaar en daarmee maakbaar zou kunnen worden. De woning werd steeds minder alleen een plaats die door gebruik verder zou worden ontwikkeld en steeds meer een resultaat dat vooraf moest worden bepaald.

Hier ontstaat de paradox van de maakbaarheid: juist omdat wij steeds meer van de werkelijkheid kunnen begrijpen en beïnvloeden, kan de gedachte ontstaan dat de werkelijkheid zelf volledig door ons kan worden gemaakt.

Maar wat wij kunnen beschrijven, kunnen wij daarmee ook volledig bepalen?

Van woning naar woonprogramma

Het moderne woonprogramma laat deze verschuiving duidelijk zien. Het beschrijft niet alleen welke ruimten nodig zijn, maar probeert steeds nauwkeuriger vast te leggen hoe die ruimten zullen worden gebruikt en welke behoeften zij moeten beantwoorden. Dat is op zichzelf geen probleem. Integendeel, een beter begrip van het dagelijks leven kan leiden tot betere woningen.

De grens wordt zichtbaar wanneer het programma niet langer een hulpmiddel voor het ontwerpen van een woning is, maar een poging wordt om het toekomstige leven vooraf te beschrijven. Het leven houdt zich immers niet aan het programma. Een woonkamer kan werkplek worden, een gang kan speelruimte worden, een slaapkamer kan tijdelijk een andere functie krijgen en een tuin kan door een volgende bewoner geheel anders worden gebruikt.

Dergelijke veranderingen hoeven niet te betekenen dat het ontwerp heeft gefaald. Zij kunnen juist laten zien dat de woning ruimte biedt aan het leven dat zich erin ontwikkelt. Daarom is flexibiliteit niet hetzelfde als openheid. Flexibiliteit kan vooraf worden ontworpen: een wand kan verplaatsbaar zijn en een ruimte kan verschillende functies kunnen opnemen. Openheid begint pas waar ook het nog onbekende gebruik een plaats kan krijgen.

De vraag wordt dan niet alleen hoeveel functies een woning kan bevatten, maar hoeveel toekomst zij kan verdragen. Daarmee verandert ook de betekenis van ontwerpen: het gaat niet meer uitsluitend om de vraag hoe een woning bij oplevering moet zijn, maar ook om de vraag hoe zij daarna kan blijven worden.

De woning die kan veranderen

Een woning die kan veranderen hoeft geen onbepaald gebouw te zijn. Juist het vermogen om verandering mogelijk te maken vraagt om een zorgvuldige bepaling van wat noodzakelijk is en wat niet volledig hoeft te worden vastgelegd. Daarin ligt de betekenis van neutraliteit.

Een woning kan een duidelijke structuur, maat, verhouding en karakter hebben en toch ruimte laten voor verandering. Zij kan voldoende bepaald zijn om goed te functioneren en tegelijk voldoende open om niet bij iedere verandering haar betekenis te verliezen. **Openheid ontstaat niet door het ontbreken van bepaling. Zij ontstaat door bepaling die niet alles bepaalt.**

Daarmee verschuift ook de verantwoordelijkheid van de architect. De vraag is niet alleen meer hoe een gebouw moet worden zodat het precies wordt wat vooraf is ontworpen, maar ook hoe het gebouw zo kan worden ontworpen dat het later kan worden wat het nu nog niet kan zijn. De architect kan immers niet weten wie er over twintig jaar woont, hoe een gezin verandert, welke maatschappelijke omstandigheden ontstaan of welke betekenis een bepaalde ruimte zal krijgen. Wat wel kan worden bepaald, is of het bouwwerk deze onbekende toekomst kan verdragen.

Daarmee wordt de woning geen onvoltooid ontwerp, maar een aanwezige mogelijkheid. Het gebouw is niet minder bepaald, maar zijn bepaling sluit zijn verdere ontwikkeling niet af.

En juist daar raakt de vraag naar de woning aan de vraag naar de bewoner.

Wonen wij of worden wij gewoond?

Iedere bewoner ontvangt een wereld die al bestaat. De woning, de straat, de buurt, de stad en het landschap zijn er voordat hij er zijn eigen betekenis aan geeft. Maar wonen is niet het eenvoudig ontvangen van die werkelijkheid, want de bewoner gebruikt, verandert, interpreteert en eigent zich de omgeving toe. Daardoor wordt de gebouwde omgeving onderdeel van een leven dat zij zelf niet volledig kon voorzien.

Tegelijkertijd wordt steeds meer bepaald hoe wij wonen. De architect bepaalt een deel, evenals de opdrachtgever, de ontwikkelaar, de overheid, regelgeving, financiering en markt, terwijl ook de bewoner zelf natuurlijk deel uitmaakt van deze bepaling. Geen van deze vormen van bepaling is op zichzelf problematisch. Het probleem ontstaat wanneer zij gezamenlijk zo veel vastleggen dat er nauwelijks ruimte overblijft voor het verdere ontstaan.

Dan dreigt de woning niet alleen een plaats te zijn waarin iemand kan wonen, maar ook een vooraf bepaalde voorstelling van hoe iemand zou moeten wonen. De vraag “**wonen wij of worden wij gewoond?**” keert daarmee de verhouding om. Zij vraagt niet letterlijk of wij worden bewoond, maar of onze leefomgeving inmiddels zo vergaand voor ons wordt bepaald dat wij steeds minder ruimte hebben om er zelf betekenis aan te geven.

Een woning kan worden gemaakt, maar een leven kan er ontstaan. Een woonomgeving kan worden gepland, maar een gemeenschap kan erin ontstaan. Een bouwwerk kan worden ontworpen, maar architectuur kan ontstaan en worden.

De vraag is daarom niet of wij moeten ophouden met maken. De vraag is hoeveel wij met het maken willen bepalen.

Maken of ontstaan?

De moderne wereld heeft een ongekend vermogen ontwikkeld om te maken, te organiseren en te verbeteren. Dat vermogen is niet het probleem; het heeft onze gebouwde omgeving op talloze manieren verbeterd en ons mogelijkheden gegeven die vroeger niet bestonden. De vraag ontstaat pas wanneer het vermogen om voorwaarden te maken wordt verward met het vermogen om de werkelijkheid zelf volledig te bepalen.

Een woning kan worden ontworpen, maar wonen ontstaat. Een bouwwerk kan worden gemaakt, maar architectuur ontstaat en wordt. Een omgeving kan worden gepland, maar het leven dat zich daarin afspeelt kan niet volledig worden gepland. De werkelijkheid blijft groter dan haar beschrijving.

Daarmee verandert ook de verantwoordelijkheid van de architect. Niet minder, maar juist meer, omdat naast de vraag wat moet worden bepaald ook de vraag ontstaat wat niet hoeft te worden bepaald. Misschien ligt daar de betekenis van neutraliteit: niet terugtrekken uit het ontwerp, maar bewust ruimte laten voor wat nog niet bekend is; niet minder maken, maar anders maken; niet proberen het ontstaan te vervangen door maakbaarheid, maar het gemaakte zo ontwerpen dat het ontstaan mogelijk blijft.

Daarmee keert de vraag van het begin terug. Geven wij ons over aan de maakbaarheid, of geven wij ons over aan het ontstaan?

Misschien is dat geen keuze tussen twee werelden. Misschien ligt de werkelijke opgave in de afstemming tussen beide, omdat juist daar, tussen wat wij maken en wat vervolgens ontstaat, de ruimte ligt waarin architectuur kan bestaan.

En waarin wij kunnen wonen.

Misschien ligt de toekomst van architectuur daarom niet in het steeds verder vergroten van wat wij kunnen maken, maar in het steeds beter leren onderscheiden van wat gemaakt moet worden en wat moet kunnen ontstaan. Een woning kan worden gemaakt, een leven kan er ontstaan; een bouwwerk kan worden ontworpen, architectuur kan ontstaan en worden. Tussen beide ligt geen tegenstelling, maar een ruimte die om afstemming vraagt. Misschien is juist die ruimte de plaats waar de architectuur van de toekomst begint — een architectuur die niet alles voor ons bepaalt, maar ons de mogelijkheid laat om zelf te wonen.

Colofon

OVERWEGINGEN

Deel XV

Wonen wij of worden wij gewoond?

Samenstelling

Robert Geurten

Eerste uitgave

2026

Deze uitgave maakt deel uit van de essayreeks **OVERWEGINGEN – Essays in het kader van ORITUR.**

De tekst is ontstaan uit een langdurige dialoog tussen Robert Geurten en ChatGPT (OpenAI), waarbij de inhoudelijke visie, samenhang en eindredactie berusten bij Robert Geurten.

© 2026 Robert Geurten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur, behoudens de uitzonderingen die de wet stelt en het citeren in het kader van recensies, wetenschappelijk onderzoek of andere wettelijk toegestane vormen van bronvermelding.